

A HUNOK HATÁSA A NYUGATRA

JOHN D. NILES

KIVONAT: A hunok korának középkori Nyugatra gyakorolt hatását a legújabb régészeti és társadalomtudományi eredmények tükrében újra kell értékelni. Mint több etnikumból álló konföderáció, a Hun Birodalom nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nyugati katonai elit átvette a steppei kultúra jellegzetes elemeit. Ezen elemek közé tartoznak a gazdagon berendezett halomsírok; a lóáldozat szokása; a polikróm stílusú gránátberakásos arany értéktárgyak (az úgynevezett „pontuszi/dunai” stílusban); valamint a merészen stilizált állatalakos díszítések, amelyek Közép- és Belső-Ázsia művészetében gyökereznek. A kelet-angliai Sutton Hoo-i sírmező és a Meroving-dinasztia alapítójának, Childericnek a gazdagon felszerelt temetkezési helye két olyan példa, melyeknek több eurázsiai párhuzama is van. A ’Hun’ kezdetű személynevek bizonyított megléte nyugaton szintén jelentős hun onomasztikus örökségre utal; míg a frankok eredetéről szóló koraközépkori beszámolókat, amelyek a nép pontuszi/dunai kapcsolatairól szólnak, nem szükséges pusztán fantáziaként elvetni, ahogyan azt gyakran teszik. Összességében ez a régészeti, művészettörténeti, névtani és történeti bizonyítékrendszer azt sugallja, hogy Attila korának hun birodalma közvetítő szerepet játszott olyan kulturális hatások terjesztésében, amelyek átalakító erővel hatottak Nyugaton, különösen arra a katonai elitre, mely élen járt a frank, angolszász és más nyugati népek királyságainak létrejöttében.

KULCSSZAVAK: Hunok, angolszászok, frankok, népvándorlás kora, halomsírok, polikróm ékszerek, lovas temetkezés, állatalakos művészet, névtan, eredetmondák

Niles, John D.
The Huns' Impact in the West

ABSTRACT: The impact of the Huns in the early medieval West calls for reassessment in the light of current evidence drawn from archaeology and related fields. As a multi-ethnic confederacy, the Hunnic Empire had a profound influence on the adoption by Western military elites of signature elements of the culture of the steppes. These elements included richly furnished mound burials; the custom of horse sacrifice; the display of precious objects fashioned in the polychrome gold-and-garnet style (the “Pontic/Danubian” style); and boldly stylized zoomorphic designs that originated in the arts of Central and Inner Asia. The grave field at Sutton Hoo, East Anglia, and the furnished burial-place of Childeric, the founder of the Merovingian dynasty, provide two cases in point, each of them with multiple Eurasian analogues. The evidence of *Hun*-initial personal names, too, is suggestive of a significant Hunnic onomastic heritage in the West; while early medieval accounts of Frankish origins that tell of that people’s Pontic/Danubian affiliations need not be dismissed as fantasies, as is often done. Taken in sum, this complex of archaeological, art-historical, onomastic, and historiographical evidence suggests that the Hunnic Empire of Attila’s day provided a conduit for cultural influences that had a transformative impact in the West, particularly among the military elites that spearheaded the formation of the kingdoms of the Franks, the Anglo-Saxons, and other Western peoples.

KEYWORDS: Huns, Anglo-Saxons, Franks, Migration Period, barrow graves, polychrome jewelry, horse burial, animal-style art, onomastics, origin legends.

Megtiszteltetés és öröm, hogy csatlakozhatok a Budapesten összegyűlt szakértők társaságához, akik közül néhányan virtuálisan, egy közös tudományos cél érdekében gyűltek össze: annak megállapítására, hogy milyen természetű és hatású volt a hunok drámai megjelenése Európában a Kr. u. IV–V. században, utánajárva egyúttal annak a kérdésnek is, hogy milyen történelmi, genetikai

és nyelvi tényezők kötik össze a magyar népet Mongólia és Belső-Ázsia más régióinak népeivel.¹

Talán már az elején tisztáznom szükséges, hogy mi késztet valakit az én tudományos háttérrel arra, hogy részt vegyen egy ilyen jellegű konferencián. Kutatásaim egyik mozgatórugója az elmúlt az évek során az eredetkeresés volt: különös tekintettel a nyugati civilizáció számos elemének eredetére az angolszászok, a frankok, a szigeti kelták, a vikingek és Skandinávia vikingek előtti lakosságának kultúrájában. Amikor azonban ezt az eredetkeresést egészen a Kr. u. V-VII. századi népvándorlás koráig vezettem vissza, gyakran zsákutcába jutottam. Sokat írtak például az angolszász Anglia germán előzményeiről; de ha a „germánokról” kulturális és nem csak nyelvi értelemben beszélünk, akkor hol vannak ennek a kategóriának a határai? Azok nagyon könnyen elmosódnak. A „germán” terminus nem egy őshonos germán kategória. A régiót, amelyet a római szerzők „Germania” néven emlegettek, és amire a kívülálló szemével tekintettek, lehetetlen elválasztani a még azon túl is elterülő, sokkal nagyobb eurázsiai szárazföldről. Mégis láttam már olyan eloszlási térképeket egyes régészeti jelenségekről – mint például a koraközépkori Nyugat gazdagon felszerelt halomsírajairól – amelyek egyszerűen valahol a mai európai politikai határok között megszűnnek létezni, mintha azon túl semmi érdekes nem lenne.

Itt két tanulmányra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek ezekkel a halomsírokkal foglalkoznak. Az egyiket a holland történész és régész, Robert Van de Noort írta, és az *Antiquity* című folyóiratban jelent meg 1993-ban; a másikat Michal Lutovský, a prágai Régészeti Örökség Intézetének munkatársa publikálta ugyanebben a folyóiratban, 1996-ban. Van de Noort tanulmányából egyértelműen kitűnik, hogy szerzője nem tartotta szükségesnek a Duna-medence, Ukrajna vagy Dél-Oroszország régészeti anyagának figyelembevételét, mivel az általa közölt eloszlási térkép ezeknél a területeknél véget ér. Lutovský viszont vitatja ezt a szemléletet, és felhívja a figyelmet olyan hasonló, gazdagon felszerelt halomsírokra, amelyek fontos szerepet játszanak Közép-Európa régészeti leletanyagában. Ezek olyan példák – ahogy ő fogalmaz – „amelyeket egy-

1 Az előadás a Magyarságkutató Intézet által szervezett, *Világhódító hunok* című nemzetközi konferenciáján (Budapest, 2021. október 27–28.) hangzott el.

szerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni”. Hozzáteszi: „Van de Noort térképe tankönyvbe illő példája lehetne az információs korlátnak.”²

Feltett szándékom, hogy túllépjek az efféle információs korlátokon, mégpedig olyan kulturális jelenségek eredetének vizsgálatán keresztül, amelyeket gyakran – különösebb átgondolás nélkül – egyszerűen „angolszász”, „frank” vagy „germán” címkével illetnek. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy nálam jóval nagyobb régészeti szakértelemmel rendelkező kutatók is hasonló célokat követtek munkájukban, amikor a hun, dunai, vagy közép-ázsiai hatásokra hívták fel a figyelmet a koraközépkori Nyugat kultúráiban. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy miközben új megközelítéssel igyekszem hozzájárulni ehhez a témához, építhetek az ő tudásukra és felismeréseikre.³

Két kiindulópont

Amikor a hunokra és nyugati hatásukra tekintünk, két alapvető kiindulópont emelhető ki. Az egyik, hogy az a nagyarányú felfordulás, etnikai átrendeződés és kulturális megújulás, amelyet hagyományosan a *népvándorlás korának* nevezünk, és amely körülbelül a IV. és VII. század közé tehető, döntően a hunok és szövetségeseik fokozatos nyugati előretörésének tudható be. Ez a megállapítás nem új keletű, de vannak történészek, akik szinte teljesen jelentéktelenné minősítették ezt a szempontot – én viszont szeretném újra felhívni a figyelmet annak magyarázó erejére.⁴

A Fekete-tengertől északra és keletre fekvő területekről kiindulva a hunok nyugati irányú mozgása a Kárpát-medencéig, sőt azon is túl terjedt. Innen kiindulva több irányba is betörték a szomszédos régiókba: észak felé a Balti-tenger és Skandinávia irányába; nyugat felé az Északi-tenger térségébe és az At-

2 Van de Noort 1993; Lutovsky 1996, 671 és 673.

3 Lásd például Vernadsky (1993) munkáját, valamint a Marin (1990) kötetben szereplő különféle tanulmányokat. Hasonló gondolatmenetet dolgoztam ki korábbi írásaimban is: Niles 2016 és 2022b.

4 Megemlítenéd Halsall (2007) eltérő nézetei, aki amellett érvel, hogy a Római Birodalom belső tényezők miatt egyébként is az összeomlás szélén állt, illetve Heather (2009) álláspontja, aki nagy hangsúlyt fektet a hun inváziók bomlasztó hatásaira.

lanti-óceánig; valamint délre és délnyugatra a Balkánra, Észak-Görögországba és Észak-Itáliába. Bár a hunok sohasem tettek összehangolt kísérletet ezeknek a területeknek a meghódítására, birodalmuk hatása mindegyikre kiterjedt – gyakran átalakító erővel.⁵

A másik fontos szempont, amit érdemes szem előtt tartani, hogy a Hun Birodalom – a Római Birodalom északi ellenpólusaként – számos különböző nép és kultúra szövetségévé, illetve konföderációjaként létezett.

Ezek közt voltak etnikai értelemben vett hunok is, természetesen a társadalom felső rétegeiben, de a hadsereg erejéhez és a királyi udvar pompájához más népek is jelentősen hozzájárultak: gótok, gepidák, szarmaták, alánok, valamint sokan mások, túlságosan is sokan ahhoz, hogy mindegyiküket felsoroljuk – mindegyik saját nyelvvel (vagy nyelvjárással) és hagyományokkal rendelkezett. A Hun Birodalom késői éveiben ezeket az önálló identitással rendelkező csoportokat Attila, a vezető személyisége tartotta egységben. Amikor Attila 453-ban váratlanul, természetes halállal meghalt, majd két évvel később fia és örököse Ellák harc közben vesztette életét, a Hun Birodalom több, egymással vetélkedő, vagy egymásra potenciális vetélytársként tekintő hatalmi központra hullott szét. Az efféle „rendszerszintű összeomlás” jól ismert jelenség a Közép-Ázsiával foglalkozó történészek számára: egy birodalom fokozatos kiépülését egy karizmatikus vezető halála után gyakran gyors széthullás követte.⁶

Két kiinduló megállapításom tehát – amelyek közül egyiknek sem kellene különösebben vitatottnak számítania – a következő: 1. a hunok nélkül nem lé-

5 A hunok és nyugati előretörésük vezető kutatói közé tartozik Bóna (1991), valamint Kim (2013 és 2016). Ezeket a tanulmányokat érdemes együtt olvasni az *Attila und die Hunnen* (Pfalz Speyer 2007) című, gazdagon illusztrált kötettel. Kelly (2009) élvezetes történelmi rekonstrukciót nyújt a rómaiak és hunok összecsapásáról, míg Anke-Révész-Vida (2008) képeket és elemzéseket közöl a hunok nyugati megjelenésétől a IX–X. századi magyar honfoglalásig terjedő időszakról. További kapcsolódó írásokat találunk a Maas (2015) szerkesztette tanulmánykötetben, valamint a két jól illusztrált kiadványban: Menghin–Springer–Wamers (1987) és Brown–Kidd–Little (2000). A legfrissebb kutatásokkal és leletek értelmezésével foglalkozó tanulmányok közül sok megtalálható a Rácz–Szenthe (2021) által szerkesztett kötetben, amely a 2019 júniusában Budapesten megrendezett *Attila Európája* című nemzetközi konferencia anyagát tartalmazza.

6 A közép- és belső-ázsiai birodalmak egymást követő felemelkedését és bukását Beckwith (2009), Baumer (2012 és 2014), valamint a Sinor (1990) kötet szerzői követték nyomon.

tezett volna az európai népvándorlás kora, sem az európai kultúrák ezzel összefüggő átalakulása; 2. a hunok nyugati előretörésével együtt számos különböző etnikai csoport, nyelv és kulturális hagyomány hatása is megérkezett Európába. Egyes csoportok – mint például a Fekete-tenger északi partvidékéről származó keleti gótok vagy a germán nyelvet beszélő gepidák, akik a mai Románia területén éltek – a mobilitás ugyan része volt a múltjuknak, viszont már letelepedett közösségeket alkottak, mikor a hunok által vezetett seregek a határaikhoz érkeztek, készen arra, hogy vezető rétegeiket elpusztítsák, vagy beolvasszák a szövetségi rendszerükbe. Más csoportok – például az iráni nyelvű alánok és szarmaták, illetve a hunok első belső-ázsiai szövetségesei – a steppe-övezet tágabb ökológiai térségéből származtak, amely Szibéria és Mongólia irányába húzódik.

Amikor tehát a hunok Nyugatra gyakorolt hatásáról beszélünk, valójában e különféle népcsoportok széles körű koalíciójának a hatásáról van szó. Attila hosszú uralkodásának végére e népek közül soknak a vezető elitjei olyan anyagi kultúrán osztoztak, melynek alapvető elemei Eurázsia hatalmas térségein belül igen közeli hasonlóságot mutattak egymással. Nem meglepő tehát, hogy amikor egy régész a hun korszak valamely harcosának sírját próbálja etnikai alapon besorolni – például „hunként”, „gótként”, „vizigótként”, „alánként” vagy másként – gyakran zavarba jön azt illetően, hogy milyen megjelölést is használjon. Ilyenkor előfordul, hogy egy kötetlenebb, hibrid megnevezést alkalmaz, mint például „alán–szarmata” vagy „pontuszi/dunai” típus, esetleg egyszerűen beéri azzal a kifejezéssel, hogy „hun típusú”.

A következőkben szeretnék bemutatni néhány olyan régészeti bizonyítékot, amely közvetlenül kapcsolódik az eddig tárgyalt kérdésekhez. Kiindulópontként – a koraközépkori Anglia kutatójaként – az angolszász korszak legkiemelkedőbb temetkezési lelőhelyét emelném ki: a VII. század elejéről származó Sutton Hoo-i sírmezőt Kelet-Angliában.

Sutton Hoo-tól keletre tekintve

Amint arra Martin Carver és más régészek legújabb kutatásai is világosan rámutattak,⁷ a Sutton Hoo-i lelőhely egy összetett temetkezési együttes, amely mintegy tizennyolc korai angolszász halomsírból áll. Ezek egy csoportban helyezkednek el egy mezőn, ami a mai Woodbridge (Suffolk) közelében, az Északi-tenger egyik keskeny öblére néz. A lelőhely nem esik messze a Suffolk megyei Rendleshamtól sem, ami 570 és 720 között időnként Kelet-Anglia királyainak hatalmi központjaként szolgált. Más, korai angolszász elit temetkezések – például az Essexben található Prittlewellben (580 körül) és a Buckinghamshire-i Taplowban (VII. század) feltárt hercegi sírok – szoros rokonságot mutatnak a Sutton Hoo-i sírokkal.⁸ E hasonló típusú helyszínek leginkább együtt tanulmányozhatók, most mégis szeretném kifejezetten a Sutton Hoo-i lelőhelyre irányítani a figyelmet.

A Sutton Hoo-i halomsírok közül a leglátványosabb az 1-es számú halom, egy rendkívül gazdagon felszerelt kamrasír, amelyet nagyjából 625 körülre datálnak. Hajós temetkezés volta összekapcsolja a korábbi skandináviai, valamint az Északi- és Balti-tenger partvidéki térségeiből ismert hajós sírokkal. Emellett az 1-es halomból előkerült kivételes gránátberakásos aranyékszerek szoros rokonságot mutatnak más, magas rangú személyek temetkezéseiből származó tárgyakkal, melyeket Skandináviában és a kontinensen tártak fel.

A Sutton Hoo 1-es számú halmában eltemetett értékes sírmellékletek legközelebbi párhuzamát – amint Rupert Bruce-Mitford is rámutatott⁹ – azok a

7 Lásd különösen Carver 1998-as, 2005-ös és 2017-es munkáit. Bruce-Mitford 1975 és 1983 között megjelent többkötetes műve továbbra is a legátfogóbb katalógusa az 1939-es Sutton Hoo-i felfedezéseknek, jóllehet azóta számos új kutatás is napvilágot látott.

8 Webster (1992) átfogó elemzést nyújt a korai angolszász hercegi sírokról, míg Pollington (2008) ezeknek a lelőhelyeknek a leltárát közli. A Prittlewellben feltárt hercegi vagy királyi temetkezés felfedezéseiről lásd Blair (2005), valamint Blackmore et al. (2019) munkáit.

9 Bruce-Mitford 1978. Childeric sírjáról kiterjedt irodalom áll rendelkezésre, többek között Périn–Kazanski (1996) és Aillagon (2008, 346–347.); lásd még Quast (2015) tanulmányát, lenyűgöző illusztrációival. Színes fényképeket a hasonló Meroving-kori leletekről többek között a következő kötetek tartalmaznak: Reiss-Museum (1996), Wiczorek–Périn (2001), Aillagon (2008), valamint a Staatliche Museen (2007).

vándorlás kori gránátberakásos aranykincsek ragyogó együttese jelenti, melyek Childeric, a frank Meroving-dinasztia alapítója temetésének mellékletei voltak Tournai-ban, a mai Belgium területén. Childeric nagy hatalommal és vagyonnal rendelkezett, és bárki is szervezte a temetését, gondoskodott róla, hogy ez világosan meg is mutakozzék. A régészek ma már tudják, hogy egy igen jelentős, ma már nem létező halmot emeltek sírkamrája fölé. Temetkezésének időpontját körülbelül Kr. u. 482-re teszik – nagyjából negyed évszázaddal Attila halála és temetése utánra, akit 453-ban valahol a Kárpát-medencében helyeztek nyugalomra, ugyancsak nagy pompával.¹⁰

A jelenlegi ismereteink szerint a maga korában Childeric temetése volt a legpazarabbul megrendezett temetkezés a Rajnától nyugatra eső térségben, bár temetkezési mellékleteinek vannak hasonló korú frank analógiái is. Ezek közül az egyik figyelemreméltó a *Pouan-i kincslelet*, a népvándorlás korának egy ragyogó tárgye gyüttese, mely az V. század végén keletkezett Pouan-les-Vallées településen, a Felső-Szajna vidékén. A leletek ma a troyes-i Musée Saint-Loup gyűjteményében találhatók.¹¹ Nem ismert, hogy pontosan kit temettek el Pouan-les-Vallées-nél, de a tárgyi bizonyítékok arra utalnak, hogy a közép-európai katonai elit egy jómódú tagja nyugodhatott itt. A lelőhelyen talált tárgyak között szerepel egy arany markolatú, kétélű kard, egy hasonló típusú *seax* (rövid kard), valamint karperecek és csatok, köztük egy kis méretű, hun típusú övcsat is.

Childeric sírkincsének legközelebbi ismert párhuzama azonban a Romániában, Apahidán, Budapesttől mintegy 320 km-re keletre feltárt, gazdagon felszerelt két temetkezés közül a korábbihoz tartozó arany- és gránátberakásos tárgye gyüttes.¹² Ezt a temetkezést véletlenül fedezték fel 1968-ban, és az V. század harmadik negyedére datálják, vagyis nem sokkal Attila halála utánra.

10 Jordanes, a gótok keleti római történetírója, részletes beszámolót ad Attila temetéséről, *De origine actibusque Getarum* (A gótok eredetéről és tetteiről) című műve 49. fejezetében (Mierow 1908, 80–81.).

11 A pouan-i leletekről lásd többek között Kazanski 1982; Kazanski–Périn 2001; Wiczorek–Périn 2001, 72–79. és 144–146.; valamint Aillagon 2008, 322–323.

12 Az apahidai kincsek tömör áttekintéséhez lásd Wiczorek–Périn 2001, 147–161., valamint a 16., 55., 56., 68., 75. és 79. oldalon található illusztrációkat. Lásd még többek között Aillagon 2008, 280–282.

Típusát tekintve általánosságban a hun temetkezések körébe sorolható, jóllehet a benne nyugvó személy nagy valószínűséggel gepida herceg vagy király lehetett. A sírmellékletek között találunk gránátberakásos cipőcsatokat, szíjvégeket, lószerszámokat, tarsolylemezdíszeket és játékkészletelemeket, valamint egy pár, ragadozó madarakat formázó nyeregveretet, melyeket polikróm stílusban készítettek el.

A hun korszak további, előkelő temetkezéseit is érdemes ebben az összefüggésben megemlíteni. Ilyen például a Magyarországon, Pannonhalmán feltárt temetkezési komplexum, amely körülbelül 100 km-re fekszik Budapesttől nyugatra.¹³ A Kr. u. V. század közepére keltezett lelőhely kiemelkedő leletei között szerepelnek arany- és gránátberakásos lószerszámok, egy arannyal díszített, kétélű, szarmata jellegű hosszú kard, egy aranyozott hüvellyel és markolattal ellátott tör, amely szintén gránátberakással készült, valamint egy aranyozott, hun stílusú reflexj. Ezzel párhuzamba állítható a lengyelországi Jakuszowice pompás temetkezése, mely feltehetően a 430-as évekből származik. A leletanyag része egy lóhámkészlet, egy közép-ázsiai típusú kétélű kard, egy hun stílusú öv- és cipőcsat, valamint női viselethez tartozó tárgyak, köztük egy féldrágakövekkel díszített aranydiadém.¹⁴ Egy harmadik párhuzam Oroszországban, a Kaukázusban található Bruti 2. számú kurgán, Oszétiában. Ez egy alán stílusú halomsír az V. század első harmadából, melynek sírkamrája a hun korszak polikróm stílusára jellemző gazdag sírmellékletekkel volt felszerelve. A hasonló arany- és gránát tárgyak, amelyek ma a British Museum (London) gyűjteményében találhatók, a Fekete-tenger északi partján fekvő Kerch környékéről származnak – arról a vidékről, ahol ez az ékszerstílus feltehetően kialakult.¹⁵

13 A pannonhalmi leletekkel kapcsolatos információk és képek többek között megtalálhatók Bóna 1991 művében (számos helyen); továbbá a Wiczorek–Périn 2001 kötet 132., illetve a 48., 50. és 51. oldalon található illusztrációk között; valamint Tomka 2008 és az Anke–Révész–Vida 2008 munkák 32–34. oldalain.

14 A Jakuszowicében tett felfedezésekről lásd többek között Bóna 1991 (számos helyen); Godłowski 1991; valamint a *Pfalz-Speyer* 2007, 68–69. A legújabb értelmezésekhez lásd Rodzińska-Nowak (2021) tanulmányát.

15 A brut-i 2. számú kurgánból előkerült kincsekről lásd Wiczorek–Périn 2001, 124–127., valamint a 45. és 46. oldalon található képeket. A British Museum gyűjteményében található, Kerch környékéről származó ékszereket Dalton 1924, illetve részletesebben András 2007 tárgyalja.

Bár a polikróm stílus földrajzi elterjedésével kapcsolatos kérdések számos vitát váltottak ki – és e viták eldöntése nem is célom itt¹⁶ –, annyi biztosan kijelenthető, hogy a vizsgált tárgyi leletek nyomvonala visszavezethető a VII. század eleji Angliából a VI. és késő V. századi Frankföldre (vagy Római Galliába), ahonnan két irányba ágazik tovább: egyrészt észak felé, a svédországi Vendel-kori fejedelmi sírhalmokhoz, másrészt pedig délkelet felé, a stílus feltételezett szülőföldjére, az V. századi Hun Birodalom Duna-vidéki és észak-pontuszi központjába. A korai terjedés szakaszában a görög etnikumú ötvösök szerepe általánosan elismert. Fontos megérteni, hogy a művészeti stílusok és fémgyártási technikák viszonylag könnyen vándorolhatnak egyik térségből a másikba, és új jegyeket ölthetnek különböző helyszíneken – függetlenül attól, hogy a mesterek valóban elvándorolnak-e vagy sem.

Érdeemes figyelembe venni azt a lehetőséget, hogy az egyik fő motiváló tényező, ami a hunok kezdeti előrenyomulását a pontuszi/Duna-vidéki régióba indította, az a látványos gránátberakásos aranyékszerek, valamint más értékes műtárgyak ipara és a piaca feletti ellenőrzés megszerzése volt. A vonzalom, melyet az új és figyelemfelkeltő stílusok a személyes díszítkezésben jelentettek, nem csupán a kapzsiság kifejeződése volt a hunok részéről, ahogy azt a korabeli római írók hajlamosak voltak feltételezni.¹⁷ A nagy értékű, viselhető gazdagság birtoklásának előnye a steppei millióban bármely félnomád hatalmasság számára, abban rejlett, hogy képesek voltak megjutalmazni a hozzájuk csatlakozókat oly módon, hogy biztosítsák azok hűségét, szolgálatkészségét, és ezáltal egyre több követőt vonzzanak. Ez egy birodalomépítő folyamat része volt, amely addig táplálta magát, amíg a gazdagság kitartott. Ha ez a feltételezés helyes, akkor legalább részben ez volt az oka annak, hogy a hunok a Kr. u. II.

16 A polikróm gránátberakásos aranyékszerek stílusának elterjedési mintáját *Arrhenius* 1985 tanulmányozza, különös figyelmet fordítva a skandináv példákra. Az ő érveit, miszerint Bizánc központi szerepet játszott ebben a folyamatban, nem mindenki fogadja el; Kazanski–Périn 2001 különösen a stílus valószínű pontuszi/Duna-vidéki eredetére utalnak. *Adams* 2014 világos áttekintést ad a stílusról és annak történelmi fejlődéséről.

17 „Arany iránti kapzsiságuk elképesztő” – írta Ammianus Marcellinus a Késő Római Birodalom történetének 31. könyvének 11. fejezetében, a hunokat a legrosszabb fényben feltüntetve (Hamilton 1986, 412).

századtól kezdve a látványos gránátberakásos arany kincseket előállító régiók fölötti ellenőrzés megszerzésére törekedtek. Ez a fejlődés viszont a római kereskedelmi vállalkozások sikerén alapult, melyek először az újonnan meghódított Dacia tartományában működtek, amely gazdag aranybányákkal rendelkezett, valamint a keleti tengeri kereskedelmi hálózatukban, amely a Vörös-tengeren keresztül Indiáig és Srí Lankáig terjedt; mivel itt bányászták vagy gyűjtötték össze azokat a gránátokat, amelyeket a polikróm stílussal dolgozó mesterek révén hoztak be a nyugati piacokra. A Hun Birodalom alá tartozó népek között görög nyelvű kézművesek is éltek a pontuszi régióban, akik elsajátították a gránátok aranyalapba történő beillesztésének művészetét, egy olyan folyamatot, amely gyakran a rendkívül kifinomult technikai készségekre támaszkodott. Az ilyen fémmunkások tehetsége természetesen bárki rendelkezésére állt, aki uralta azokat a területeket, ahol ők éltek és dolgoztak.

Ez, a hunok nyugati terjeszkedésének motivációit vizsgáló gondolatmenet, természetesen spekulatív. Számos oka lehetett annak, hogy a hunok őshazájukból nyugat és dél felé nyomultak: a gazdagság utáni vágy sokféle formát ölthet. A hunok például kiváló lovakkal rendelkeztek, a jó ló pedig minden korban nagy értékű árucikk volt. A belső-ázsiai népek nyomása, akik a hunok eredeti területeire benyomultak vagy akár a kínaiak – örök riválisaik – újabb üldözési hulláma szintén szerepet játszhatott a nyugati irányú mozgásukban.

Ám nem szabad szem elől téveszteni a hunok világszemléletének egyik alapvető vonását sem: a hegyvidéki és steppei félnomád népekhez hasonlóan vagyongukat viselték is. Pontosabban: vagyonuk ott volt az övükön, a cipőjükön, a fegyvereiken, az ujjaikon, valamint díszes lószerszámaikon. A magas rangú félnomád nők ugyanezeket a díszítéseket viselték, kiegészítve nyakláncokkal, mell-díszekkel és fejdíszekkel. A steppék népei számára a becsület csak akkor bírt jelentőséggel, ha azt viselni, látni és tapintani is lehetett – erről tanúskodnak a hun elit sírjaiban talált pompás övcsatok, cipőcsatok, kardmarkolatok, hüvelydíszek, aranyozott íjászati felszerelések, nyakékek, diadémok és díszes lószerszámok.¹⁸

18 Lásd Jørgensen–Petersen 1998 értékes megfigyeléseit az arany, a hatalom és a hitrendszerek összefüggéséről a vándorlás kori Skandináviában, különös tekintettel a dán kapcsolatokra Délkelet-Európával a 172–179. oldalakon.

Kr. u. II. és V–VI. század között a Római Birodalom északi határain túl élő népek számára nem létezett drámaibb módja a gazdagság demonstrálásának, mint egy mesteri ötvös által megalkotott tárgy, amelyben a nemes arany – ez a puha, mégis tartós és fénylő fém – találkozott a gránáttal, ezzel a vér, a rubin vagy a lenyugvó nap színét idéző drágakővel.

Lóáldozat, kabócák és állatábrázolás a művészetben

A Sutton Hoo-i leletek között nem csupán a kivételes gránátberakásos, rekeszes aranydíszítéses (*cloisonné*) dísz tárgyak érdemelnek figyelmet. A Sutton Hoo-i temetkezéseknél a lóáldozat gyakorlata is bizonyított. A 17-es halom – a temető egy külső részén található kisebb domb – alatt egy koporsót találtak, benne egy fiatal férfi maradványaival, néhány katonai, háztartási és lovas felszereléssel, valamint egy külön sírban a lovával.¹⁹ Bár a lovas temetkezés gyakorlata jól dokumentált az eurázsiai steppéken egészen az ókori szkítákig visszamenően,²⁰ ezek ezt a korszakot megelőzően nemigen ismertek a brit szigeteken. Az előzményeket a kontinensen kell keresni; és ismételten Childeric Tournai-i sírja szolgálhat példaként.

Mint az a helyszínen a XVII. században első ízben végzett ásatások óta ismeretes, Childeric király testének közelében eltemettek egy harci lovat – vagy annak csak a fejét – ami valószínűleg a király saját hátasa lehetett. A legfrissebb, az 1980-as évek közepéről származó régészeti feltárások Tournai-nál azt is feltárták, hogy további huszonegy lovat áldoztak fel és temettek el két csoportban a királyi halomsír külső peremén.²¹ Childeric király halomsírja – mely közel fekszik az Északi-tenger partjához, nagyjából félúton a mai Canterbury és Pá-

19 Lásd Carver 2017, 125–129., valamint az 5.3–5.12. ábrákat. Fern két tanulmányában (Fern 2007 és Fern 2010) az ilyen típusú lótemetkezéseket széles földrajzi és időbeli összefüggésbe helyezi, amely végső soron Közép-Euráziáig terjed.

20 Rudenko 1970 dokumentálja a kivételesen jól megőrződött lótemetkezéseket az ősi szkíta királyi temetőben, Pazyryknál, míg Cunliffe 2019, 183–196. oldalán korszerű összefoglalást nyújt ezekről a „fagyott sírokról”.

21 Broulet 1996 dokumentálja Childeric sírjának ezt az aspektusát, ahogyan Müller-Wille 1996 is.

rizs között – ezért hasonlóságokat mutat az észak-eurázsiai nagy kurgánokkal, ahol szintén lóáldozatokat mutattak be.

Figyelemre méltó párhuzamot kínál a dél-oroszországi Kosztromszkájánál feltárt hercegi kurgán, amelyben huszonkét lótemetkezés helyezkedett el a halom peremén.²² Ez a temetkezési együttes az időszámításunk előtti III. századra datálható. A Sutton Hoo-ban, Tournai-nál és más nyugat-európai királyi vagy hercegi sírokban felfedezett lótemetkezések tehát olyan hagyományra vezethetők vissza, mely mélyen gyökerezik Közép-Ázsia múltjában. A hatás legfőbb közvetítője minden bizonnyal a Hun Birodalom volt, bár más tényezők is szerepet játszhattak.

Childeric sírjának legalább egy további jellemzője egyértelműen összekapcsolja azt a hun hatás európai terjedésével. Ezekből a polikróm, úgynevezett kabóca típusú díszítőelemekből valószínűleg harmincat találtak – jóval kevesebbet tehát, mint az egykor feltételezett háromszáz darab. Míg ezeket néha „méh” díszeknek nevezik, a stilizált formában ábrázolt rovar valószínűleg kabóca, ami kiemelt szerepet játszott Eurázsia művészetében már az őskorban is. Figyelemre méltó példák találhatók a Magyar Nemzeti Múzeumban és a Pierpont Morgan Könyvtár Thaw-gyűjteményében, New Yorkban.²³ A Tournai-ban talált számos gránátberakásos arany díszítőelem vélhetően egykor a király harci lovának palástjára volt rögzítve.²⁴

Ezek a kabóca formájú díszítőelemek a Közép- és Belső-Ázsiára jellemző, erősen stilizált állatalakos művészetre jellemzők. Megalapozott érvek szólnak amellett, hogy ez a művészeti stílus a steppék pásztornépeinél alakult ki, beleértve azokat a félnomád közösségeket is, akiket a rómaiak gyűjtőnévvel „szkítáknak” neveztek. E népek különböző vadállatok közelségében éltek: mint például ragadozó madarak, sasok vagy sólymok, melyeket vadászatra idomítottak,

22 Lásd Rostovtzeff 1929 (különösen a 3. ábrát) és Baumer 2012, 228.

23 Lásd Bóna 1991, XV. tábla; Adams 2014, 42., a kapcsolódó elemzéssel az 51–52. oldalakon.

24 Ezekből a díszítőelemekből mindössze kettő maradt fenn, mivel a Tournai-ban végzett eredeti ásatások során feltárt kincsek nagy részét 1831-ben ellopták és beolvasztották. A fennmaradt példányok a párizsi Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque Nationale) kincsei közé tartoznak. Képek találhatóak: Aillagon 2008, 347., valamint különféle online forrásokon is.

valamint oroszlanok, farkasok, sakálok vagy más ragadozók, melyek veszélyt jelentettek nyájaikra.

Az *eurázsiai állatalakos stílus*, más néven szkíta díszítőstílus, szembetűnően eredeti formában jelenik meg bizonyos Sutton Hoo-i leleteken. Jó példa erre a gazdagon díszített erszényfedélről előkerült stilizált állat-, illetve ragadozómadár és kacsza motívumok, melyeket az 1-es halom sírjából tártak fel.²⁵ Hasonló ragadozómadár-motívumok gyakran díszítik a népvándorlás kori gazdag sírleletek kincseit – gyakran arany- és gránátberakásos kivitelben –, mint például a romániai Apahida korábbi sírjában talált tárgyakon.²⁶ A szkíta stílus kelet–nyugati irányú elterjedésének általános mintázatát a szakirodalom bőségesen dokumentálta.²⁷ Ha figyelembe vesszük, hogy ez a zoomorf stílus korábban gyakorlatilag hiányzott Északnyugat-Európa anyagi kultúrájából,²⁸ nem férhet kétség ahhoz, hogy a steppék művészetére jellemző élénk, erősen stilizált állatábrázolás a korszak egyik meghatározó újítása volt a nyugati világban. Bár bizonyára egyéb tényezők is közrejátszhattak, mégis természetes, hogy a Hun Birodalmat tekintjük e hatás fő közvetítőjének, hiszen számos etnikai összetevője maga is a steppéről származott.

A hunok a koraközépkori történetírásban

Eddig elsősorban a régészeti és anyagi kultúrával kapcsolatos bizonyítékokra irányítottam a figyelmet, amelyeknek nagy része csak az utóbbi évtizedekben

25 A képek elérhetők online a British Museum hivatalos weboldalán: https://www.british-museum.org/collection/object/H_1939-1010-2-a-l.

26 A kép megtekinthető: Wiczorek–Périn 2001, 55.

27 Még mindig értékes tudása és józan ítélőképessége miatt Rostovtzeff 1929, ahogyan a Bunker–Chatwin–Farkas 1970 kötetben összegyűjtött tanulmányok is. Az angolszász leleteket Speake 1980 elemzi, aki elismeri, hogy az efféle korai angol műalkotásokra döntő hatást gyakorolt a steppei népek állatalakos művészetének öröksége. Høiland Nielsen 1998 átfogó elemzést nyújt az állatalakos stílus északi példáiról a Kr. u. VI–VII. századból.

28 Bizonyos fantasztikus, állatszerű motívumok a kelta korai művészetben kivételt képeznek; lásd például Fitzpatrick 2007. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a kelta nyelvű népek által lakott területek a Kr. e. első évezred utolsó évszázadaiban Délkelet-Európa nagy részét és Anatólia egyes részeit is magukba foglalták.

került napvilágra. Ugyanolyan fontos, hogy figyelmet fordítsunk a koraközépkori történészek mondandójára is.

Egy ilyen szerző Szent Bédá, aki 731 körül fejezte be művét, amely az angolok korai történetének fő forrását jelenti számunkra. Bédá beszámolója az angolok és szászok korábbi, kontinensbeli otthonaikból a Brit-szigetekre történő vándorlásáról az *Ecclesiastical History* második könyvének jelentős részét alkotja. Ami talán kevésbé ismert, hogy ugyanennek a műnek egy későbbi részében Bédá a hunokat is említi, mint egy olyan népet, akiktől az angolok és szászok származásukat eredeztetik. Bonifácról, a kontinensre küldött vezető angolszász misszionáriusról Bédá így szól:

„Tudta, hogy Germániában sok olyan nép létezett, akiktől az angolok és szászok, a most Britanniában élők, származnak; ezért még ma is gyakran torzult formában Garmani-nak nevezik őket [...] Most pedig ezek a népek a frízek, rugiak, dánok, hunok, ókori szászok és brukterek (boruktuárok).”²⁹

Érdekes, hogy egy olyan tekintélyes személy, mint Bédá a hunokat a legendás angol ősök között említi. Nyilatkozata összhangban áll a hunokkal kapcsolatos legendákkal, amelyek később is népszerűek maradtak a nyugat-európai népek körében, köztük az angolszászok körében is, még jóval Attila halála után is.³⁰ Meglepő lehet, hogy a középkori hunok későbbi hírneve nem annyira negatív, mint ahogyan azt akár a római, akár a modern európai történetírás alapján várnánk.

Az onomasztika is alátámasztja azt a megfigyelést, miszerint a hunok megítélése a korai középkorban korántsem volt egyértelműen negatív. Figyelemre méltó, hogy a 'Hun-' szótő (egyszerű alakban) még sokáig népszerű eleme maradt a személyneveknek jóval azután is, hogy a hunok, mint felismerhető etnikai csoport, eltűntek az európai történelem színpadáról. Leena Löfstedt, a ger-

29 Bede, *Egyháztörténet* 5:9; Colgrave–Mynors 1969, 476–77.: „Sunt autem Fresones, Rugini, Danai, Hunni, Antiqui Saxones, Boructuari.” Magyarul: „Vannak pedig a frízek, rugiak, dánok, hunok, ó-szászok, brukterek [boruktuárok].”

30 A hunok és Attila utóélete a nyugateurópai képzeletben a Bäuml–Birnbauer 1993 című mű szerzői által kerülnek tárgyalásra.

mán történeti nyelvészeti szakértője felhívta a figyelmet két névre: *Unnegeselus* (700 körül) és *Honoberhtus* (627-től), az elsőt 'Hun + tús', a másodikat 'Hun + fényes' jelentésűnek értelmezve. Az ilyen típusú neveknek modern nyelvekben is léteznek továbbélő változatai: például *Hunbaldus* ('Hun + bátor') névből ered Alexander von Humboldt valamint Umberto Eco neve is; míg *Hunfredus* ('Hun + bék') az angol *Humphrey* előzményének tekinthető.

Noha egyes kutatók a 'Hun-' elemben hosszú magánhangzót feltételeznek egy kétséges etimológia alapján (amely azt az óészaki *húnn* „medvebocs” köznévből eredezteti), Löfstedt rámutat, hogy ez önkényes és valószínűleg téves elképzelés; ugyanis Galliában a 'Hun-' (vagy 'Hon-', illetve 'Un-') előtaggal képzett nevek magánhangzója rövid, ahogyan a latin *Hunnus* szóban is.³¹ Ami a kétséges etimológiát illeti: az óészaki *húnn* nem állja meg a helyét, mivel ennek az északi szónak nincs ismert óangol megfelelője, és még az északi szövegekben is csak helynevekben fordul elő, mint például *Hunavatn*, nem pedig személynévben.

További 'Hun-' kezdetű nevek, amelyeket a korabeli történeti források említenek, tekintélyes, a népvándorlás korában tiszteletnek örvendő személyekhez kapcsolódnak. Ilyen például *Hunerich* ('Hun + hatalmas'), Gaiseric (389–477 körül), a vandálok és alánok királyának legidősebb fia; *Hunimund* ('Hun + személyes védelem'), egy szváb vezető, aki Attila egyik fő szövetségese lehetett, majd Attila halála után 454-ben sikeresen szállt szembe a hun király fiával, Ellákkal, a nedaoi csatában; továbbá *Hunulf* ('Hun + farkas'), Odoaker, Itália uralkodójának (476–493) testvére. Apjukat, Edekót egyes modern történészek etnikai értelemben hun származásúnak tartják, bár ebben nincs teljes bizonyosság, tekintve, hogy ebben a viharos történelmi időszakban az etnikai identitások gyakran keveredtek és alakultak át.

Az mindenesetre világos, hogy az angolok és a szászok követték a kontinensen kialakult hagyományt, amikor a Hun-kezdetű személynév használatát részesítették előnyben névadási gyakorlatukban. Az alábbi példák az *Angolszász Anglia prozopográfia* nevű online adatbázisból származnak; zárójelben szerepel, ha egy névből több példa is fennmaradt:³²

31 Löfstedt 1993, 70–72.

32 Az 'Un-' kezdetű neveket itt figyelmen kívül hagyjuk, mivel jelentőségük vitatható. Az adat-

- Hun-ræd vagy Hun-red (10)
- Hun-berht
- Hun-chil
- Hun-fred vagy Hun-frid
- Hun-frith (11)
- Hun-gar vagy Huniger
- Hun-gifu (3)
- Hun-gyth
- Hun-laf (12)
- Hun-man vagy Hun-mann
- Hunning
- Hun-sige (3)
- Hun-stan (3)
- Hun-wine (10)
- Hun-wald (2) vagy Hun-wold
- Hun-ælf.

Ezek a nevek az angolszász korból fennmaradt írott forrásokban fordulnak elő. Figyelemre méltó, hogy sok köztük a kedvező jelentéstartalmú. A Hun-sige például 'Hun' és 'győzelem' összetételeként értelmezhető, míg a Hun-wine jelentése 'Hun' + 'úr' vagy 'barát'. A Hun-berht, ahogy korábban láttuk, 'Hun' + 'fényes' vagy 'ragyogás' jelentésű, míg a Hun-ælf egy olyan gyermekre utalhat, akinek tündérszerű vonásai vannak, márpedig a tündéreket hagyományosan a szépséggel és a ragyogással társítják.

A fenti onomasztikai adatoknál azonban még jelentősebb bizonyítékkal szolgálnak a legkorábbi frank történetírók. Figyelemre méltó, hogy a frank nép korai történeti beszámolóiból teljesen hiányoznak az utalások arra, hogy eredetük az Északi-tenger partvidékére vezethető vissza. Ehelyett a legkorábbi frank történetírók egybehangzóan arról számolnak be, hogy e nép — pontosabban annak egy vezető csoportja? — keletről érkezett a Rajna-vidékre.

bázis elérhető a következő oldalon: <https://pase.ac.uk/>.

Az első és legnagyobb hatású e korai történetírók közül Tours-i Gergely (538–594 körül). A *Historia Francorum* második könyvének 8–31. fejezeteiben Tours-i Gergely arról számol be, hogy „általánosan elterjedt hagyomány” szerint a frankok „eredetileg Pannóniából származtak”, és csak ezt követően telepedtek le a Rajna mentén.³³ Erre a beszámolóra alapozva – részben a rómaiak trójai eredetmítoszáról mintázva – a VII. századi, összetett műként ismert *Fredegar krónika* névtelen szerzője (vagy szerzői) azt írja, hogy a frankok eredetileg Trója ősi városából menekültek el. Miután hadakozva szelték át Ázsia bizonyos részeit, köztük a Fekete-tengertől északra fekvő területeket, két helyen telepedtek le egy időre: az egyik Pannónia volt, a másik a Balkán-félsziget. A Pannóniában maradt csoport egyik ága ezután új otthonra talált a Rajna mindkét partján, s belőlük lettek a későbbi frank nép ősei. A VIII. századi *Liber Historiae Francorum* néven ismert történeti munka névtelen szerzője által elmondott frank eredetmítosz csak bizonyos részletekben tér el ettől az elbeszéléstől.³⁴

A modern történészek általában pusztá ostobaságnak vagy fantazmagóriának tartva elvetették azokat a történeteket, amelyeket a frankok saját eredetükről meséltek. Lehetséges azonban, hogy ezeknek az elbeszéléseknek – különösen a Tours-i Gergely által rögzített változatnak – mégis van valamilyen valóságalapjuk?

Úgy gondolom, hogy igen, valóban rejlik valamiféle igazságelem ezekben az elbeszélésekben, de ez inkább a Meroving-kori kultúra történetéhez kapcsolódik, semmint a trójai eredet mítoszához. Amikor Tours-i Gergely és a későbbi frank történetírók a frankok keleti eredetéről beszéltek, valószínűleg tudatában voltak annak, hogy a korai frank elit anyagi kultúrájának bizonyos elemei – például a polikróm gránátberakásos aranyékszerek használata – valóban a pontuszi és a dunai régiókból származtak. Ami magát a frank népet (a „gens”-t) illeti, eredetük szinte bizonyosan összetett volt. Miközben népességük zöme már régóta a Rajna alsó szakasza mentén élt – aligha az ókori Trójában, Magyarorszá-

33 Thorpe 1974, 125.

34 Lásd Bachrach 1973 és Gerberding 1987. Ezeknek a legendáknak egy átfogóbb elemzését Niles 2022a című munkájában nyújtom.

gon vagy Kis-Ázsiában –, elképzelhető, hogy az elit soraiban voltak keleti vagy részben keleti származású férfiak és nők, akár hun, alán, szarmata vagy más, „egzotikusnak” számító háttérrel. Emellett bizonyos frankok (akárcsak egyes türingiaiak vagy más európaiak), etnikai eredetüktől függetlenül, minden bizonnyal valamilyen szerepet játszhattak Attila nagy, kozmopolita birodalmában – akár szövetségesként, akár zsoldosként.

Ha így van, akkor ezeket a személyeket erősen befolyásolhatták a fent említett tapasztalataik. A Tournai-ban található temetkezési szertartások és sírjavak alapján Childeric maga is a hasonló háttérrel rendelkező személyek közé tartozhatott, még akkor is, ha kapcsolatokat ápolt Rómával; és ugyanez igaz lehetett apjára, a legendás Merovechre is, akinek egzotikusnak hangzó neve szintén ilyesmire utalhat. Talán jelentősége lehet annak is, hogy ők voltak a Meroving-vonal első „hosszú hajú királyai”, mivel a hosszú haj határozottan nem római stílusú férfi megjelenés volt. Összefoglalva, a legkorábbi frank történetírók által elmesélt alapvető történet a frankok pontuszi/dunai eredetéről tartalmazhat igazságelemeket, még akkor is, ha a trójai menekültekből származásuk gondolata inkább csak fantázia.

Konklúzió

A gazdagon berendezett halomsírok, a polikróm gránátberakásos aranyékszerek, a lovas temetkezések és a szkíta állatalakos stílus díszítő felhasználása tehát azok a nyugat-európai régészeti leletekben mutatkozó újítások, amelyek a hunok és szövetséges népeik hatására vezethetők vissza. A lista tovább bővíthető a Gallia és szomszédos területek vándorláskori anyagi kultúrájában felfedezett egyéb dunai stíluselemekkel (Kazanski 1989). Emellett provokatív elméletek is születtek Skandináviai ókori germán vallásában megfigyelhető sámánisztikus elemekről, melyek valószínűleg a steppe északi területeiről származnak. Ezek az elemek Óðin, a fő isten köré összpontosulnak, akit gyakran ábrázolnak népvándorlás kori brakteátákon vagy arany medálokon, mint hosszú hajú, fején koronát viselő alakot, aki egy mitikus lovon ül, melynek stilizált szarvai és karmokkal ellátott lábai vannak, a keleti állatalakos stílus művészetének figye-

lemre méltóan eredeti változatában.³⁵ Hasonló módon vonhatunk párhuzamot a Sutton Hoo 1. halmából származó szarvas „serleg” koronaformájú díszé és a szkíta sírokban több mint ezer évvel korábbról ismert, hasonló funkciójú szarvas alakú díszek között. Ilyen például a Pazyryk jégsírjaiból származó fejdísz, mely ma a szentpétervári Ermitázs gyűjteményében található.³⁶

Ha oldalról összevetjük a két uralkodói díszítőelemet – a Kelet-Angliából és a Altáj-hegységből származókat –, első ránézésre úgy tűnik, mintha ugyanabból a műhelyből származnának, egy olyan műhelyből, mely olyan eurázsiai aranyszarvasok ábrázolására specializálódott, melyek egy hatalmat szimbolizáló jogar tetején vannak elhelyezve.

Az utolsó képek, melyekre utaltam, jelentősége vitatható, ahogy sok más kérdés is, ami a hunok és birodalmuk Nyugatra gyakorolt hatásait illeti. Az ilyen viták ellenére bízom benne, hogy két fő állításom világos. Az egyik, hogy a hunok nélkül nem lett volna európai népvándorláskor, mindazokkal a politikai és etnikai átrendeződésekkel, amelyeket ez a kifejezés magában foglal; a másik pedig, hogy a hunokkal együtt számos különböző etnikai csoport, nyelv és kulturális hagyomány hatása is eljutott Közép-Ázsiából, így az anyagi kultúra egy új, figyelemre méltó rétege jött létre a nyugati társadalmak elitjének köreiben.

A hunok nem hódították meg a világot – „a világot”, ahogy ők ismerték vagy, amelyről tudomásuk volt, ami gyakorlatilag Eurázsia legnagyobb részét és bizonyos észak-afrikai területeket foglalt magában. Túl okosak voltak ahhoz, hogy ilyen grandiózus területi ambíciókat tápláljanak. Miután elérték a két nagy, akkoriban fennálló birodalom megerősített határait, a hunok hamarosan megálljt parancsoltak hódításaiknak. E két birodalom a Fekete-tenger déli részén fekvő Perzsa Birodalom és az attól délre és nyugatra fekvő Római Birodalom volt. A további hun támadások, amelyek ezeken a birodalmakon túlra irányultak, és több irányban indultak a Duna-medencéből, ami a hunok hazájává vált, elsősorban nyári katonai hadjáratokra korlátozódtak, amelyek ren-

35 Hedeager (2011) provokatív érvet fogalmaz meg amellett, hogy a vándorlás kori skandináv vallási ikonográfiában Óðin és maga Attila alakja összeolvad.

36 A Pazyryki szarvas alakú fejdísz teljes oldalas bemutatása megtalálható: Aruz et al. 2000, 268–269. A Sutton Hoo-i szarvas díszítőelem képei elérhetők a British Museum weboldalán: https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1939-1010-205-a.

geteg zsákmányt hoztak, de ami fontosabb, olyan pánikot és rettegést keltettek a letelepedett népek körében, hogy azok adót fizettek, egyéb szolgáltatásokat nyújtottak, illetve sarcot fizettek a hunoknak. Ami a Hun Birodalom különböző elemeit összetartotta – ne hagyjuk figyelmen kívül a hunok politikai és katonai szervezőképességét³⁷ – az a nyersarany volt: az arany és a drága gránátok vagy egyéb drágakövek, amelyek egy kézműves keze alatt a világ egyik legfigyelemfelkeltőbb, mozgatható gazdagságává formálódhattak.

Nem, a hunok nem hódították meg a világot – a világot, amelyet ismertek. Viszont komoly kihívást intéztek annak önelégültsége ellen, és jelentős mennyiségű gazdagságot szakítottak ki belőle maguknak. Ezt a vagyont a hunok és szövetségeseik arra használták fel, hogy létrehozzák a tárgyi kultúra egy új, északi „nyelvét” – egyfajta előkelő *lingua francát*, melyet szinte minden népvándorlás kori társadalom elitje nagyra becsült. Hatásuk azonban nem ért itt véget. Birodalmuk megalkotása és hirtelen összeomlása révén a hunok hozzájárultak a militarizált népek helyválttatásához és a meglévő hatalmi struktúrák felborulásához, amelyek végső soron egy új Európát eredményeztek.

37 Ez a tényező Kim 2016 elemzése nyomán kerül éles fókuszba.

Bibliográfia

- Adams 2014.** Adams, N.: *Bright Lights in the Dark Ages: The Thaw Collection of Early Medieval Ornaments*. Pierpont Morgan Library, New York, 2014.
- Aillagon 2008.** Aillagon, J.-J. (szerk.): *Rome and the Barbarians: The Birth of a New World*. Skira, Milan, 2008.
- Andrási 2007.** Andrási, J.: *The Berthier-Delagarde Collection of Crimean Jewellery in the British Museum and Related Material*. British Museum, London, 2007.
- Anke–Révész–Vida 2008.** Anke, B.–Lévész, L.–Vida, T.: *Reitervölker im Frühmittelalter: Hunnen –Awaren –Ungarn*. Theiss, Stuttgart, 2008.
- Arhennius, 1985.** Arrhenius, B.: *Merovingian Garnet Jewellery: Emergence and Social Implications*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1985.
- Aruz et al. 2000.** Aruz, J.–Farkas, A.–Alekseev, A.–Korokolva, E. (szerk.): *The Golden Deer of Eurasia: Scythian and Sarmatian Treasures from the Russian Steppes*. The Metropolitan Museum of Art / Yale University Press, New York, 2000.
- Bachrach 1973.** Bachrach, B. S. (szerk. és ford.): *Liber Historiae Francorum*. Coronado Press, Lawrence KS, 1973.
- Bäuml–Birnbaum 1993.** Bäuml, F.–Birnbaum, M. (szerk.): *Attila: The Man and His Image*. Corvina, Hungary, 1993.
- Baumer 2012.** Baumer, C.: *The History of Central Asia, Volume 1: The Age of the Steppe Warriors*. Tauris, London, 2012.
- Baumer 2014.** Baumer, C.: *The History of Central Asia, Volume 2: The Age of the Silk Roads*. Tauris, London, 2014.
- Beckwith 2009.** Beckwith, C. I.: *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*. Princeton University Press, Princeton, 2009. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400829941>
- Blackmore et al. 2019.** Blackmore, L.–Blair, J.–Hirst, S.–Scull, C.: *The Prittlewell Princely Burial*. Museum of London Archaeology, London, 2019.

- Blair 2005.** Blair, J.: The Anglo-Saxon Prince: The Surprising Discovery of a Lavish Seventh-Century Burial in Southeastern England. *Archaeology* 58. (2005) 5. sz. 24–28.
- Bóna 1991.** Bóna, I.: *Das Hunnenreich*. Theiss, Stuttgart, 1991.
- Broulet 1996.** Broulet, R.: Tournai und der Bestattungsplatz um Saint-Brice. In Reiss-Museum 1996. 163–70.
- Brown–Kidd–Little 2000.** Brown, K. B.–Kidd, D.–Little, C. T. (szerk.): *From Attila to Charlemagne: Arts of the Early Medieval Period in The Metropolitan Museum of Art*. Metropolitan Museum of Art, New York, 2000.
- Bruce-Mitford 1975–1983.** Bruce-Mitford, R.: *The Sutton Hoo Ship-Burial*, 3 vols. in 4. British Museum, London, 1975–1983.
- Bruce-Mitford 1978.** Bruce-Mitford, R.: A Comparison between the Sutton Hoo Burial Deposit and Childeric's Treasure. In *Actes du Colloque international d'archéologie, Rouen, 3–4–5 Juillet 1975*. Volume 3: *La période Mérovingienne*. Rouen, 1978. 366–73.
- Bunker–Chatwin–Farkas 1970.** Bunker, E. C.–Chatwin, C. B.–Farkas, A. R. (szerk.): *Animal Style Art from East to West*. The Asia Society, New York, 1970.
- Carver 1998.** Carver, M.: *Sutton Hoo: Burial Ground of Kings?* British Museum, London, 1998.
- Carver 2005.** Carver, M.O.H.: *Sutton Hoo: A Seventh-Century Princely Burial Ground and its Context*. British Museum, London, 2005.
- Carver 2017.** Carver, M. *The Sutton Hoo Story: Encounters with Early England*. Boydell Press, Woodbridge, 2017.
- Colgrave–Mynors 1969.** Colgrave, B.–Mynors, R. A. B. (szerk.): *Bede, Historia ecclesiastica*. Clarendon, Oxford, 1969.
- Cunliffe 2019.** Cunliffe, B.: *The Scythians: Nomad Warriors of the Steppe*. Oxford University Press, Oxford, 2019.
- Dalton 1924.** Dalton, O. M.: Sarmatian Ornaments from Kerch in the British Museum, Compared with Anglo-Saxon and Merovingian Ornaments in the Same Collection. *Antiquaries Journal* 4. (1924) 259–262. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003581500005916>

- Fern 2007.** Fern, C.: Early Anglo-Saxon Horse Burial of the Fifth to Seventh Centuries AD. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History*, 14. (2007) 92–107. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvh1dq9h.14>
- Fern 2010.** Fern, C.: Horses in Mind. In Carver, M.–Sanmark, A.–Semple, S. (szerk.): *Signals of Belief in Early England: Anglo-Saxon Paganism Revisited*. Oxbow Books, Oxford, 2010. 128–157.
- Fitzpatrick 2007.** Fitzpatrick, A. P.: Dancing with Dragons: Fantastic Animals in the Earlier Celtic Art of Iron Age Britain. In Haselgrove, C.–Moore, T. (szerk.): *The Later Iron Age in Britain and Beyond*. Oxbow Books, Oxford, 2007. 339–358. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvh1dsh9.21>
- Gerberding 1987.** Gerberding, R. A.: *The Rise of the Carolingians and the ‘Liber Historiae Francorum’*. Clarendon, Oxford, 1987.
- Godłowski 1991.** Godłowski, K.: Jakuszowice: A Multi-Period Settlement in Southern Poland. *Antiquity* 65. (1991) 663–675. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003598X00080297>
- Halsall 2007.** Halsall, G.: *Barbarian Migrations and the Roman West*, 376–568. Cambridge University Press, Cambridge, 2007. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511802393>
- Hamilton 1986.** Hamilton, W.: *Ammianus Marcellinus: The Later Roman Empire (A. D. 354–378)*. Harmondsworth, Penguin, 1986.
- Heather 2009.** Heather, P.: *Empire and Barbarians: The Fall of Rome and the Birth of Europe*. Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Hedeager 2011.** Hedeager, L.: *Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia AD 400–1000*. Taylor and Francis, London, 2011. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203829714>
- Høilund Nielsen 1998.** Høilund Nielsen, K.: Animal Style – A Symbol of Might and Myth. *Acta Archaeologica* 69. (1998) 1–52.
- Jørgensen–Petersen 1998.** Jørgensen, L.–Petersen, P. V.: *Guld, Magt og Tro: Gold, Power and Belief: Danish Gold Treasures from Prehistory and the Middle Ages*. Nationalmuseet / Thaning & Appel, Denmark, 1998.
- Kazanski–Périn 2001.** Kazanski, M.–Périn, P.: Der polychrome Stil im 5. Jahrhundert. In *Uők* 2001. 80–84.

- Kazanski 1982.** Kazanski, M.: Deux riches tombes de l'époque des grandes invasions au nord de la Gaule (Airan et Pouan). *Archéologie Médiévale* 12. (1982) 17–33. DOI: <https://doi.org/10.3406/arcme.1982.1081>
- Kazanski 1989.** Kazanski, M.: La diffusion de la mode danubienne en Gaule (fin du IVe siècle – début du Ve siècle): essai d'interprétation historique. *Antiquités Nationales* 11. (1989) 59–73.
- Kelly 2009.** Kelly, C.: *The End of Empire: Attila the Hun and the Fall of Rome*. Norton, New York, 2009; Vintage, London, 2009 az *Attila the Hun: Barbarian Terror and the Fall of Rome* cím alatt.
- Kim 2013.** Kim, H. J.: *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 2013. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511920493>
- Kim 2016.** Kim, H. J.: *The Huns*. Routledge, London, 2016. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315661704>
- Löfstedt 1993.** Löfstedt, L.: Attila, the Saintmaker in Medieval French Vernacular. In Bäuml – Birnbaum 1993. 65–74.
- Lutovsky 1996.** Lutovsky, M.: Between Sutton Hoo and Chernaya Mogila: Barrows in Eastern and Western Early Medieval Europe. *Antiquity* 70. (1996) 671–676. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003598X00083824>
- Mass 2015.** Maas, M. (szerk.): *The Cambridge Companion to the Age of Attila*. Cambridge University Press, Cambridge 2015. DOI: <https://doi.org/10.1017/CCO9781139128964>
- Marin 1990.** Marin, J.-Y. (szerk.): *Attila: Les influences danubiennes dans l'ouest de l'Europe au Ve siècle*. Musée de Normandie, Caen, 1990.
- Menghin–Springer–Wamers 2007.** Menghin, W.–Springer, T.–Wamers, E. (szerk.): *Germanen, Hunnen und Awaren: Schätze der Völkerwanderungszeit*. Germanischen Nationalmuseums, Nürnberg, 1987.
- Mierow 1908.** Mierow, C. C. (ford.): *Jordanes: The Origin and Deeds of the Goths*. Princeton University Press, Princeton, 1908.
- Müller-Wille 1996.** Müller-Wille, M.: Königtum und Adel im Spiegel der Grabfunde. In Reiss-Museum 1996. 206–221.

- Niles 2016.** Niles, J. D.: Hawks, Horses, and Huns: The Impact of Peoples of the Steppe on the Folk Cultures of Northern Europe. *Western Folklore* 75. (2016) 133–164.
- Niles 2022a.** Niles, J. D.: Myths of the Eastern Origins of the Franks: Fictions or a Kind of Truth? In Brady, L.–Wadden, P. (szerk.): *Origin Legends in Early Medieval Western Europe*. Leiden, Brill, 2022. 385–404. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004520660_017
- Niles 2022b.** Niles, J. D.: Reassessing Anglo-Saxon Origins from a Eurasian Perspective. In Jolly, K.–Brooks, B. (szerk.): *Global Perspectives on Early Medieval England*. Boydell Press, Cambridge, 2022. 139–170. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781800105089.008>
- Périn–Kazanski 1996.** Périn, P.–Kazanski, M.: Das Grab Childerichs I. In Reiss-Museum 1996. 173–182.
- Pfalz Speyer 2007.** Historisches Museum der Pfalz Speyer (szerk.): *Attila und die Hunnen*. Theiss, Stuttgart, 2007.
- Pollington 2008.** Pollington, S.: *Anglo-Saxon Burial Mounds: Princely Burials in the 6th and 7th Centuries*. Swaffham, Anglo-Saxon Books, 2008.
- Quast 2015.** Quast, D.: *Das Grab des fränkischen Königs Childerich in Tournai und die „Anastasis Childerici“ von Jean-Jacques Chifflet aus dem Jahre 1655*. Römisch-germanisches Zentralmuseum, Mainz, 2015.
- Rácz–Szenthe 2021:** Rácz, Zs.–Szenthe, G. (szerk.): *Attila's Europe: Structural Transformation and Strategies of Success in the European Hun Period*. Budapest National Museum, Budapest, 2021.
- Reiss-Museum 1996:** Reiss-Museum Mannheim (szerk.): *Die Franken: Wegbereiter Europas*. Reiss-Museum Mannheim / Verlag Philipp von Zabern, Mainz, 1996.
- Rodzińska-Nowak 2021.** Rodzińska-Nowak, J.: The “Princely” Burial from Jakuszowice (Western Lesser Poland) and Its Importance for the Interpretation of the Ethnic Situation and Political Circumstances between the Odra and Vistula Rivers during the Period of Hunnic Domination. In Rácz–Szenthe 2021, 113–129.
- Rostovtzeff 1929.** Rostovtzeff, M.: *The Animal Style in South Russia and China*. Princeton University Press, Princeton, 1929.

- Rudenko 1970.** Rudenko, S. I.–Thompson, M. W. (ford.): *Frozen Tombs of Siberia: The Pazyryk Burials of Iron Age Horsemen*. University of California Press, Berkeley, 1970.
- Sinor 1990.** Sinor, D. (szerk.): *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521243049>
- Speake 1980.** Speake, G.: *Anglo-Saxon Animal Art and Its Germanic Background*. Clarendon Press, Oxford, 1980.
- Staatliche Museen 2007.** Staatliche Museen zu Berlin (szerk.): *The Merovingian Period – Europe without Borders: Archaeology and History of the 5th to 8th Centuries*. Edition Minerva, Berlin, 2007.
- Thorpe 1974.** Thorpe, L.: *Gregory of Tours: The History of the Franks*. Penguin, London, 1974.
- Tomka 2008.** Tomka, P.: The Site of Pannonhalma (Hungary). In Aillagon 2008, 260–261.
- Van de Noort 1993.** Van de Noort, R.: The Context of Early Medieval Barrows. *Antiquity* 67. (1993) 66–73. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003598X00045063>
- Vernadsky 1993.** Vernadsky, G.: The Eurasian Nomads and their Impact on Medieval Europe. *Studi Medievali*, 3rd series, 4. (1993) 401–434.
- Webster 1992.** Webster, L.: Death's Diplomacy: Sutton Hoo in the Light of Other Male Princely Burials. In Farrell, R.–Neuman de Vegvar, C. (szerk.): *Sutton Hoo: Fifty Years After*. Miami University, Oxford Ohio, 1992. 75–81.
- Wieczorek–Périn 2001.** Wieczorek, A.–Périn, P. (szerk.): *Das Gold der Barbarenfürsten: Schätze aus Prunkgräbern des 5. Jahrhunderts n. Chr. zwischen Kaukasus und Gallien*. Theiss / Reiss Museum Mannheim, Stuttgart, 2001.